

RESOCIJALIZACIJA PRESTUPNIKA KROZ PRIZMU KRIMINOLOGIJE I PENOLOGIJE

Doc.dr Danilo Mrković¹³⁷
Univerzitet modernih znanosti – CKM, Mostar

Prof.dr Husein Ljeljak
Direktor Visoke međunarodne škole u Cazinu

Doc.dr Nadežda Gudelj
MUP R. Srbije

Apstrakt: *Kriminologija je naučna disciplina koja se, između ostalog, bavi i ličnošću delinkventa te je sa te strane povezanost penologija i kriminologija posebno značajna. Izučavajući ličnost delinkventa, njegovu biološku i psihološku strukturu i socijalna obilježja statusa kriminologija doprinosi penologiji u izboru najadekvatnijeg metoda u tretmanu maloljetnih delinkvenata i osuđenih lica. Također, u pogledu ličnosti kao zajedničkom predmetu interesovanja, kriminologija dolazi do spoznaja o uzročnim faktorima kriminaliteta a koji u penologiji imaju poseban značaj pri prevaspitanju kriminalne ličnosti prestupnika. Upravo i cilj ovog rada jeste da ukažemo na povezanost ove dvije naučne discipline, te njihov značaj u resocijalizaciji maloljetnih prestupnika i osuđenih lica.*

Ključne riječi: *kriminologija, penologija, delinkventi, tretman, resocijalizacija.*

Pojam i specifičnosti kriminologije kao nauke

Kriminologija je kao »multidisciplinarna znanost koja svojim metodološkim sustavom istražuje uzroke i pojavne oblike kažnjivih ponašanja« (Horvatić, 1999.) osim kazneno-pravnih disciplina u užem smislu i sociologije, temeljna lateralna penološka disciplina. Predmet istraživanja kriminologije su etiologija i fenomenologija kažnjivih ponašanja. Etiologija znači istraživanje unutarnjih (endogenih) i vanjskih (egzogenih) činitelja koji dovode do pojave onih oblika društveno neprihvatljivog ponašanja koje je kaznenim zakonodavstvom definirano kao kazneno djelo. Fenomenologija istražuje pojavnu stranu, pojavnost kažnjivih ponašanja. Moderna kriminologija uglavnom promatra uzroke kažnjivih ponašanja kao multifaktorsku strukturu, a ne jednostrano kao biološke, psihološke ili društvene čimbenike posebno. Neki autori, među kojima se posebno ističu američki i austrijski kriminolozi, penologiju smatraju dijelom kriminologije. U dijelu se literature znanost koju nazivamo penologijom naziva »clinical criminology« (Gros, 1924.; Ben-Aron i sur., 1985.; Hilton i sur. 1990.; Rains, 1993.).

Ovakav je stav ovisan o tome kojem se konceptu kriminologije priklanjaju pojedini strucnjaci, radi li se o pogledu na kriminologiju kao skupinu znanstvenih disciplina čija je jedna sastavnica onda i penologija ili o kriminologiji kao jedinstvenoj disciplini, nastaloj na temelju sinteze osnovnih shvaćanja i zaključivanja posebnih kriminoloskih disciplina. Danas je ovakvo stajalište ipak rjedje, i većina se autora priklanja mišljenju o penologiji kao samostalnoj i neovisnoj znanstvenoj disciplini koja ima jasno definiran i omeđen predmet istraživanja i svoju neovisnu i specifičnu metodologiju. Termin kriminologija se pojavio prema jednom dijelu teoretičara 1879. godine kada ju je prvi upotrijebio Cesar L. Toppinard, francuski antropolog (Mannheim, 1960.) kojeg su zanimali problemi kažnjavanja u suvremenim društvima. Osim naziva kriminologija, poznati su i drugi nazivi. Tako su

¹³⁷ danilomrkovic@gmail.com

kriminologiju neki autori nazivali »kriminalna psihologija« (Jovašević, 2010.) a bilo je teoretičara i praktičara koju su upotrebljavali naziv »kriminalna sociologija« (Ferri, 1999.). Većina teoretičara začetnikom te znanosti smatra Rafaela Garofalla koji je 1885. godine objavio studiju pod naslovom »Kriminologija«. «Čini se da je prema ovim podacima penologija ipak starija od kriminologije koja se prema penologiji odnosi kao temeljna disciplina. Pri tome se, kada se upotrijebi termin temeljna, ne želi ukazati na to kako je penologija manje značajna, ili se nalazi u nekoj vrsti podređenog položaja. Ni jedna od tih dviju tvrdnji nije tačna. Jednostavno, kriminologija i penologija su duboko povezane znanstvene discipline i penološka razmatranja mnogih sadržaja nisu moguća bez prethodnih rezultata kriminološke znanosti. Jedan od najjednostavnijih primjera su tipovi kaznenih djela i njihova veza s počiniteljima kaznenih djela, to je kriminološki sadržaj, i oblici rada sa zatvorenicima koji su počinili pojedine vrste kaznenih djela, to je penološki sadržaj po svojoj prirodi. S druge strane, mnoga kriminološka istraživanja bilo bi nemoguće uspješno provesti bez rezultata penološke znanosti» (Knežević, 2008: 11). Nejasnosti koje se pojavljuju pri prikazivanju odnosa između dvije srodne znanstvene discipline nisu rezultat samo nejasnosti predmeta i metoda istraživanja svake od njih ponaosob, zbog čega je moguće da se pojave nesporazumi, nego i nedovoljno jasno raščišćene prirode svake od tih znanosti posebno. Kao ilustraciju možemo spomenuti da u povijesti razvoja kriminologije imamo barem dva različita pristupa. «Prema prvim pristupima, kriminologija je zapravo skupina znanstvenih disciplina povezanih u zajedničkom cilju istraživanja kriminaliteta kao društvene pojave i borbe protiv kriminaliteta. Ovo je gledište, dakle, naglasavalo samostalnost svake od znanstvenih disciplina koje doprinose našim znanjima o kriminalitetu i ujedno negiralo postojanje kriminologije kao autonomne znanosti, ali onda i penologije kao posebne discipline. Drugo gledište je prevladavalo na kongresu Međunarodnog udruženja za kazneno pravo u Londonu, i tom mišljenju kriminologija kao opća znanstvena disciplina ima zadatak koordinirati, upoređivati, sučeljavati i analizirati podatke dobivene iz različitih kriminoloških disciplina ili posebnih kriminologija i te rezultate prikazivati i posredovati. Ovakav je stav Međunarodnog udruženja za kazneno pravo razriješio dvojbu. Uvodeći kriminologiju kao opštu disciplinu omogućio je njenu samostalnost i neovisnost od jačih i daleko starijih znanstvenih disciplina. S druge strane, korišćenje znanstvenih dosegata tih znanosti tako se integrira u kriminologiju kao zasebnu disciplinu» (Knežević, 2008:12).

Ovakav stav prema kriminologiji, omogućio je jednako konstruktivan odnos prema kriminologiji i njeno osamostaljivanje, ali i njeno bolje povezivanje s drugim znanstvenim disciplinama iz ove obitelji, upravo zbog njene autonomnosti. „Kriminologija je vanpravna krivična nauka. Ona se bavi proučavanjem uzroka kriminaliteta kao masovne pojave u društvu i kao individualne konkretne pojave u životu pojedinca, kao i fenomenologijom pojedinih oblika vršenja krivičnih djela. Po svojoj sadržini kriminologija predstavlja sintetičku nauku koja obuhvata niz posebnih, specijalnih naučnih disciplina“ (Simović, Jovašević, 2018:167).

Pojam i karakteristike penologije

Penologija je samostalna multidisciplinarna nauka, čiji je razvoj usmjeren prema pitanjima izvršenja krivičnih i alternativnih sankcija i alternativnih mjera u svrhu realizovanja najboljih rezultata u resocijalizaciji delinkventa i efikasnom suzbijanju kriminaliteta. Penologija nije afirmisana isključivo kao naučna disciplina, ona se i normativno razvija i jača s obzirom da se iz krivičnog pravnog sistema – međunarodnog i nacionalnog - izdvaja izvršno krivično pravo. U određivanju pojma penologije mora se imati u vidu da ona pripada krugu srodnih i samostalnih nauka koje sa različitih aspekata prate kriminalitet kao društveno zlo i, u okviru društvenog nadzora, proučavaju kriminalno ponašanje i njegove posljedice, te predlažu mjere za njegovo suzbijanje (Vidović, 1981).

U okviru enciklopedijskog objašnjenja, penologija je tretirana kao penitencijarna nauka ili nauka o kažnjavanju, čiji je cilj represija i prevencija zločina i tretman zatvorenika (Zlatarić, Damaška, 1966). Penologija svojim proučavanjima nastoji da u skladu sa normama i principima koje nalažu pravo i pravna nauka kao i u skladu sa dostignućima drugih društvenih i prirodnih nauka iznađe najbolja sredstva i načine postupanja sa delinkventima radi što uspješnije resocijalizacije i socijalne rehabilitacije delinkvenata i sprečavanja delinkventnog ponašanja uopšte (Atanacković, 1988).

„Koristeći se saznanjima i dostignućima brojnih nauka, prvenstveno kriminologije, sociologije, psihologije, psihijatrije, andragogije, pedagogije i statistike, proučava i usavršava organizaciju, sredstva i metode izvršenja krivičnih sankcija, s ciljem što uspješnije resocijalizacije delinkventa i suzbijanja delinkventne aktivnosti uopšte“ (Mladenović – Kupčević, 2001: 30).

„Penologija se do svog osamostaljivanja praktično razvijala u dvije faze. Prvo, preko sadržaja u okviru krivičnog materijalnog i krivično procesnog prava, izučavanjem sistema kazni, kao i ciljeva njihovog izvršenja, čime su penološki problemi de facto tretirani kroz tzv. „izvršno krivično pravo“. U drugoj fazi, s kraja XIX. vijeka kada u krivičnom pravu počinje veći interes za ličnost prestupnika, s tendencijom individualizacije krivičnih sankcija, penologija počinje da se u osnovnim obrisima formira u posebnu naučnu oblast, s ciljem izučavanja psiholoških, pedagoških i socijalnih elemenata sistema izvršenja kazni“ (Bošković, Radoman, 2002:12). Penologija kao nauka o kazni, se izdefinisala kroz razvojne etape i promjene, zatim tretmane, organizacije, sredstva i metode rada sa licima lišenim slobode, do mjera bezbjednosti, odnosno sudskih opomena i uslovnih kazni i postpenalni tretman (Pleh, 2003).

„Penologija kao teorijska i praktična naučna disciplina bavi se primjenom i efikasnošću krivičnih sankcija, a uz pomoć drugih nauka bavi se i usavršavanju prevaspitanja i resocijalizacije. Na početku svoga razvoja penologija se bavila prvenstveno kaznom, posebno kaznom zatvora, zbog čega je dobila naziv „tehnika kaznenih mjera“. Kasnije se proširuje na izučavanje praktične primjene i funkcije kazne. Predmet penologije je uređenje organizacije, načina i postupka izvršenja krivičnih sankcija, na prvom mjestu kazni (posebno, kazne lišenja slobode) i drugih krivičnih sankcija, sankcija krivičnih djela koje tretira domaće zakonodavstvo i sankcija za međunarodna krivična djela, i drugih krivičnopravnih mjera, odnosno krivičnoprocesne mjere pritvora“ (Korać, 2010: 16).

Penologija je dakle naučna disciplina koja izučava razne (pravne i vanpravne) aspekte koji se pojavljuju u vezi sa izvršenjem krivičnih sankcija. Prvobitno je ova nauka izučavala samo probleme u vezi sa izvršenjem kazne lišenja slobode. To je uostalom i danas glavni predmet ove naučne discipline, ali je njeno područje istraživanja prošireno i na probleme izvršenja drugih krivičnih sankcija (zavodskih i vanzavodskih) koje uključuje određene tretmane delinkvenata (osuđenih lica) (Zlatarić, Damaška: 1966). No, u nauci se penologija određuje i kao nauka koja izučava metode kaznenopravnih sankcija, pravila njihovog izvršenja i metode koji se koriste u njihovoj primjeni. Budući da se bavi pravom izvršenja krivičnih sankcija, ona svoju pažnju poklanja i organizaciji ustanova za izvršenje kazni, kao i vaspitnim mjerama koje se primjenjuju prema osuđenim licima (kriminalna terapija) radi njihove resocijalizacije i sprječavanja povrata (recidiva). U tom smislu se ona određuje i kao „nauka o terapiji osuđenika“ (Novoselac, 2004).

„U tom smislu se penologija određuje kao samostalna i posebna naučna disciplina čiji je predmet proučavanja izvršenje kazni i drugih krivičnih sankcija, kao i proučavanje tretmana osuđenih lica. Proučavajući izvršenje krivičnih sankcija koje osnov svog izricanja imaju u normama krivičnog prava, penologija se na taj način pojavljuje kao nastavak krivičnog prava, i to u fazi njegove praktične realizacije. Zapravo, radi se o dvije faze jednog jedinstvenog procesa: izricanja i izvršenja kazne i drugih krivičnih sankcija, procesa koji je upravljen prema jedinstvenom cilju – suzbijanju kriminaliteta“ (Simović, Jovašević, 2014: 135). Razvojem društva mjenjala se i razvijala funkcija i ciljevi djelovanja penologije kao nauke. “Penologija, kao uostalom niti jedna druga čovjekova djelatnost, nije usmjerena samo ka jednom cilju, postizanju samo jednog jedinog rezultata. Zbog toga se pojavljuje u nekoliko svojih oblika i funkcija, ispunjavajući različite svrhe koje joj se u različitim kontekstima postavljaju” (Knežević, 2008:4). Penologija se bavi primjenom i efikasnošću krivičnih sankcija, i koja, koristeći saznanja drugih nauka, doprinosi usavršavanju organizacije, sredstava i metoda njihovog izvršenja, radi prevaspitanja i uspješne resocijalizacije osuđenika (Radoman, 2003).

Povezanost kriminologije i penologije

Kriminologija, uz koju je penologija najduže egzistirala i iz koje se i razvila u samostalnu nauku, je u posebnoj vezi sa penologijom. Kriminologija je naučna disciplina koja se, između ostalog, bavi i ličnošću delinkventa te je sa te strane povezanost penologija i kriminologija posebno značajna. Izučavajući ličnost delinkventa, njegovu biološku i psihološku strukturu i socijalna obilježja statusa kriminologija doprinosi penologiji u izboru najadekvatnijeg metoda u tretmanu preodgoja osuđenika. Također, u pogledu ličnosti delinkventa kao zajedničkom predmetu interesovanja, kriminologija dolazi do spoznaja o uzročnim (subjektivnim) faktorima kriminaliteta a koji u penologiji imaju poseban značaj pri prevaspitanju kriminalne ličnosti delinkventa (Atanacković, 1988).

Penologija, kao savremena nauka koncentriše svoju naučnu i praktičnu djelatnost na izvršenje kazne oduzimanja slobode, ali ona se bavi i izvršenjem ostalih kazni, zamjena za kaznu i nekih drugih krivičnopравниh sankcija, prvenstveno individualizacijom kazne u fazi izvršenja, tj. prilagođenosti režima izdržavanja kazne strukturi ličnosti kažnjnika (Singer, 1994). „Penologija prvenstveno pomaže kriminologiji u procjeni, kategorisanju, određivanju kriterija prema strukturi ličnosti kažnjnika. Kao nauka o terapiji osuđenika, penologija se dodiruje s kriminologijom, naročito s kliničkom kriminologijom kao pravcem u kriminologiji koji proučava delinkventa kao individuu u cilju sprečavanja povrata te individue u kriminal. Procjena se vrši u centrima specijaliziranim za tu vrstu posla. Rezultat ovakvog angažmana je smanjen broj povratnika u Kazneno- popravne zavode, posebno maloljetnih osoba i smanjen broj povrata kažnjivih ponašanja. U segmentu individualizacije kazne u fazi njezina izvršenja, kriminološko saznanja o profilu, odnosno tipu počinioca krivičnog djela, je od izuzetnog značaja jer omogućuje optimalizaciju individualne kazne“ (Korać, 2010: 17).

Odnos između kriminologije i penologije zasniva se na kriminološkim saznanjima u oblasti fenomenologije i etiologije kriminaliteta (Stanković, 2016). Kriminologija je sintetička i kompleksna nauka koja proučava učinioce krivičnih djela, kriminalnu prevenciju, sociologiju prava i društvene procese u vezi s uzornošću kriminaliteta, pa se zapravo avi etiološkim i fenomenološkim oblicima i vidovima ispoljavanja kriminalnog ponašanja. Ponikla u okviru i pod okriljem kriminoogije, penologija je u 19 vijeku izrasla u samostalnu pravnu disciplinu koja se bavi proučavanjem načina, metoda i postupaka izvršenja krivičnih sankcija u cilju njihoo efikasnijeg djelovanja na suzbijanje kriminaliteta. Ona je nastala u vezi s pojavom i razvijanjem novih metoda i tretmana u postupanju sa osuđenim licima s ciljem da se oni resocijaliziraju ili prevaspitaju kako bi im se spriječilo da ponovno vrše krivična djela. Stoga, ona prati dejstvo i primjenu pravnih, ali vanpravnih sredstava i mjera u tretmanu kriminalnih delikvenata. Na bazi svojih proučavanja i dostignuća do kojih dođe, penologija daje kritičku ocjenu o korisnosti i efikasnosti sredstava i metoda koje društvo u obliku krivičnih sanskcija, posebno institucionalnog karaktera, koristi u suzbijanju kriminaliteta (Singer, 1994).

Uloga kriminologije i penologije u sprovođenju prevaspitnog tretmana

Kriminologija dolazi do spoznaja o uzročnim faktorima kriminaliteta a koji u penologiji imaju poseban značaj pri prevaspitanju kriminalne ličnosti prestupnika. Bez obzira da li se radi o štíćenicima vaspitno – popravnih domova, štíćenicima koji se nalaze u maloljetničkom zatvoru ili osuđenim licima koja se nalaze na izdržavanju zatvorske kazne u kazneno – popravnim domovima opservacija ličnost zahtjeva i kriminalnu obradu ovih kategorija (Bošković, 2008).

Takva vrsta opservacije daje nam podatke o kriminalnoj istoriji prestupnika, ali i o uzrocima njihovog kriminalnog djelovanja. Takvi podaci su od posebnog značaja prilikom izrade individualnog programa postupanja koji se izrađuje za svakog prestupnika. Posebno je značajna njena uloga i unutar same ustanove vezano za praćenje aktivnosti prestupnika koje nisu u skladu sa kućnim redom. Nažalost većina kazneno – popravnih ustanova danas i nema zaposlenog kriminologa koja najčešće radi u okviru službe za tretman u prijemno – otpusnom odjeljenju. Najčešće u takvim okolnostima kada nema zaposlenog kriminologa njegovu ulogu i posao nadopunjuju zaposlenici službe za obezbjeđenje

koji saraduju sa lokalnim policijskim stanicama i državnim bezbjedonosnim službama (Macanović, 2011).

Penološki tretman sa sveobuhvatnom kriminalnom opservacijom i analizom reflektuje se i na samu resocijalizaciju, pa je s toga ova povezanost i saradnja još značajnija. Uspješnost resocijalizacije zavisi od sprovođenja institucionalnog prevaspitnog tretmana, a kriminološka obrada i opservacija prestupnika čini sastavni dio ovog složenog procesa.

Zaključak:

Osnovna funkcija i uloga penoloških ustanova jeste resocijalizacija, tj. osposobljavanje lica koje je bilo subjekt kriminalnog ponašanja da se, nakon izdržane kazne, vrati u normalne društvene tokove. Uspješnost resocijalizacije zavisi od uspješnosti prevaspitnog tretmana. Upravo zbog te činjenice važno je kako i na koji način se kreira prevaspitni tretman. Prije kreiranja neophodno je prikupiti sve podatke i sprovesti opservaciju prestupnika. Jedan od ključnih faktora jeste i procjena rizika i kriminogenih faktora. Utvrđivanje uzroka činjena krivičnih djela zasigurno će uticati i na samo kreiranje programa postupanja. Upravo iz tog razloga kriminologija i penologija, odnosno profesionalno osoblje ovih profila koji rade u penalnim ustanovama imaju veliku ulogu i odgovornost kako za kreiranje samog tretmana, tako i za cjelokupni proces resocijalizacije uopšte.

Literatura:

1. Atanacković, D. (1988). Penologija. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
2. Ben-Aron, M.H., Hucker S.J. & Webster C.D. (1985.) Clinical criminology: The Assessment and Treatment of Criminal Behaviour. Toronto: M and M Graphics.
3. Bošković, M. (2000). Osnovi penologije. Novi sad: Univerzitet u Novom Sadu.
4. Bošković, M., Radoman, M. (2002). Penologija. Novi Sad: Pravni fakultet.
5. Ferri, E. (1999.). Criminal Sociology. Electronic Text Center, University of Virginia Library
6. Gross, H. (1924.) Criminal Investigation. London: Sweet & Maxwell
7. Hilton, N., Jackson, M. & C. Webster, C.D. (1990.). Clinical criminology: Theory, Research and Practice. Toronto University Press: Toronto
8. Jovašević, D. (2010). Krivično pravo. Opšti dio, Pravni fakultet: Beograd.
9. Knežević, M. (2008). Penologija u socijalnom radu. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
10. Korać, H. (2010). Penologija – Izvršno krivično pravo. Sarajevo: UNT.
11. Macanović, N. (2011). Resocijalizacija osuđenih lica. Banja Luka: Besjeda.
12. Manheim, H. (1960.). Pioneers in Criminology, London: Stevens & Sons Limited.
13. Mladenović-Kupčević, R. (2001). Kriminologija, Sarajevo: Fakultet Kriminalističkih Nauka Univerziteta u Sarajevu.
14. Novoselec, P. (2004). *Opšti dio krivičnog prava*. Zagreb: Naklada.
15. Pleh, V. (2003). Penologija, osvrt na razvoj penologije. Penološka teorija i praksa br. 2, str. 9 - 17.
16. Radoman, M. (2003). Penologija i sistem izvršenja krivičnih sankcija. Novi Sad: Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu.
17. Rains, T.C. (1993.). The Psychopathology of Crime: Criminal Behaviour as a Clinical Disorder. San Diego: Academic Press.
18. Simović, M., Jovašević, D. (2014). Izvršno krivično pravo – osnovni pojmovi i karakteristike. *Godišnjak fakulteta pravnih nauka*, godina 4, broj 4, str. 132-144.
19. Simović, M., Jovašević, D. (2018). Leksikon krivičnog prava Bosne i Hercegovine. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.
20. Singer, M. (1994). *Kriminologija*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
21. Stanković, N. (2016). Krivično pravo – opšti dio. Brčko: Evropski Univerzitet Brčko.
22. Vidović, V. (1981). Kazna lišenja slobode, Banja Luka: Glas Srpski.
23. Zlatarić, B., Damaška, M. (1966). Riječnik krivičnog prava i postupka. Globus: Zagreb.

**RESOCIALIZATION OF CRIMINALS THROUGH THE PRISM OF CRIMINOLOGY AND
PENOLOGY**

Abstract: *Criminology is a scientific discipline that, among other things, deals with the personality of delinquents, and from that point of view, the connection between penology and criminology is particularly significant. By studying the personality of the delinquent, his biological and psychological structure and the social characteristics of the status, criminology contributes to penology in choosing the most adequate method in the treatment of juvenile delinquents and convicted persons. Also, with regard to personality as a common subject of interest, criminology comes to know about the causal factors of criminality, which in penology have a special significance in the re-education of the criminal personality of criminals. The aim of this work is to point out the connection between these two scientific disciplines and their importance in the resocialization of juvenile offenders and convicted persons.*

Key words: *criminology, penology, delinquents, treatment, resocialization.*